

УДК 321.01

DOI <https://doi.org/10.32782/app.v73.2024.13>

О. М. Стойко

orcid.org/0000-0002-1021-5270

доктор політичних наук,

провідний науковий співробітник

Інституту держави і права імені В. М. Корецького

Національної академії наук України

ВПЛИВ ВІЙНИ НА СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ

Дві світових війни у ХХ ст. призвели до безпрецедентних рівнів мобілізації військових ресурсів та людської сили, а також до значного територіального розширення воєнних дій. Так наприкінці Першої світової війни на боці союзників воювало 70% довоєнного населення світу і було залучено 64% довоєнного виробництва. Загалом 66 млн чоловік було мобілізовано державами-учасницями під час цього конфлікту (Broadberry and Harrison, 2009), а загинуло понад 100 млн осіб (Wimmer, 2014, С. 174).

Ще у другій половині ХХ ст. Ч. Тіллі, досліджуючи державотворчі процеси у Західній Європі дійшов висновку, що війна створює держави (Tilly, 1975). Проте дослідження причинно-наслідкового зв'язку двома світовими війнами та появою соціальної держави тривалий час, за незначним винятком (Titmuss, 1958; Porter, 1994; Kasza, 1996), залишалось поза увагою дослідників.

Очевидно, що комплексність самого явища – війни – значною мірою ускладнює з'ясування її впливу на розвиток соціальної держави та механізмів, що лежать в її основі. Війна впливає практично на усі чинники, що визначають соціальну політику, зокрема вона має вирішальний вплив на темпи економічного розвитку та державні доходи, створює нові соціальні запити, призводить до зміни політичного режиму і виборчої системи тощо. З використанням концепції глибоких переходів, що досліджує довгострокові, мультисистемні соціотехнічні переходи, було доведено, що війна має значний вплив на соціотехнічні переходи у сферах енергетики, продовольства і транспорту (Johnstone and McLeish, 2022).

Лише відносно недавно науковці почали вивчати зв'язок між війною та добробутом більш систематично і в порівняльній перспективі. Численні дослідження переконливо доводять, що у довгостроковій перспективі обидві світові війни прискорили формування соціальної держави.. Зокрема, війна стала поштовхом до зростання оподаткування (Scheve and Stasavage, 2016), поширила досвід планування на різні сфери управління (Klausen, 1998), спричинила запровадження нових соціальних програм для цивільного населення (Obinger and Schmitt, 2020), а також для жертв та ветеранів війни (Skocpol, 1992) і, як наслідок, збільшила соціальні видатки (Obinger and Schmitt, 2020).

Дослідження також вказують, що стурбованість фізичною підготовкою та освітнім рівнем солдат, низьким рівнем народжуваності (тобто низька мобілізаційна база) вплинули на реформи у сфері соціального забезпечення та освіти ще напередодні війни. Зокрема, військове суперництво і військова поразка спонукали до реформ початкової освіти (Aghion et al., 2019), сімейної політики дітонародження (Dörr, 2020), законодавства про охорону праці (Dörr et al., 2020) і заходів з охорони здоров'я дітей (Feldman and Slemrod, 2009).

Вплив війни може проявлятися по-різному, починаючи від вимог еліти фінансувати більші армії із сучасним озброєнням і закінчуючи закликами до більшої ролі держави у суспільному житті для розв'язання соціальних проблем, пов'язаних з війною. Обидві світові війни стали поштовхом до демократизації та виборчих реформ (наприклад, запровадження пропорційного представництва під час і після Першої світової війни в багатьох європейських країнах). Це покращило політичну артикуляцію соціальних потреб і, як наслідок, сприяло формуванню політичних коаліцій, що мало важливі наслідки для перерозподілу та моделей держави загального добробуту в довгостроковій перспективі (Iversen and Soskice, 2006; Manow, 2009).

Низка авторів детально аналізує як саме війна змінює суспільні уподобання щодо оподаткування і витрат (Dryzek and Goodin, 1986; Feldman and Slemrod (2009); Mehrotra, 2010). Нещодавно з'явилися емпіричні дослідження, присвячені вивченню впливу війни на уподобання та поведінку виборців. Проте найчастіше дослідники зосереджені на змінах у політичній ідентичності або участі під впливом воєн (Balcells, 2012; Hadzic, 2018).

Існують докази того, що вплив війни впливає на співпрацю на місцевому рівні (Bauer, 2016; Grosjean, 2014). Крім того, Й. Глаурдіч і В. Вукович (Glaurdić and Vuković, 2018) показують, що травми, пов'язані з війною, призводять до зростання очікувань населення щодо більшого захисту з боку держави. Оскільки ці дослідження характеризуються відносно високим ступенем суб'єктивності, то дедалі частіше з'являються заклики до проведення експериментальних досліджень для вивчення взаємозв'язку між впливом війни і проникненням держави (Bauer et al, 2016, С. 258-259; Berwick and Christia, 2018, С. 83).

В Україні лише починають з'являтися дослідження про взаємозв'язок між війною та соціальною державою. Так Ю.О. Чалюк рекомендує для запобігання негативним наслідкам війни і розв'язання проблем повоєнного відновлення країни здійснити перехід від дотаційного характеру сфери соціального забезпечення до розвитку і широкого впровадження активної з боку держави, суспільства соціальної політики, зокрема: змістити акцент від державної благодійності до переорієнтації працездатного населення на використання власних сил і можливостей; перейти від пасивної до активної політики зайнятості; організувати соціально неактивну молодь у спеціальні трудові загони тощо (Чалюк, 2024, С. 317-318).

Можна виділити прямі та непрямі наслідки воєн на соціальну політику держави (Obinger, 2018). Серед прямих наслідків слід назвати появу нових соціальних потреб через війну (турбота про ветеранів, дітей, які втратили батьків, допомога переміщеним особам тощо), зміна у структурі ризиків (Rehm, 2016), а також примусова зміна соціальної політики, пов'язана з військовою окупацією. До непрямих можна віднести зміну політичного режиму, нарощування оборонного потенціалу тощо. Наслідки війни також можна класифікувати за тим, чи впливають вони на пропозицію (наприклад, на спроможність держави та оподаткування) або на попит (наприклад, на соціальні потреби та моделі ризиків) політичної системи.

У контексті впливу на соціальну сферу війна найяскравіше проявляється у фіскальній політиці, централізації державного управління та удосконаленні соціального забезпечення.

У фіскальній сфері війни призводять до запровадження нових податків та значного підвищення існуючих. Необхідність у додаткових доходах до державної казни зумовлена двома основними чинниками: необхідністю значних витрат на ведення воєнних дій та зростанням попиту на соціальний захист та соціальну справедливість. Очевидно, що найпершою турботою уряду у випадку війни є пошук додаткових доходів для її фінансування. Якщо війна коротка і локальна, то це можуть бути запозичення, девальвація валюти, нові мита і підвищення податкових ставок (Ames and Rapp, 1977, С. 177). Однак, масштабні та затяжні конфлікти вимагають запровадження нових, ефективних з точки зору адміністрування податків. Дві світові війни були особливо сильним стимулом для запровадження податків на Заході. Хоча більшість європейських країн ще у попередні століття експериментували з низкою податків: так податок на спадщину або податок на доходи фізичних осіб спорадично вводився ще до наполеонівських воєн. Однак на постійній основі податок на спадщину або податок на доходи фізичних осіб, були запроваджені лише під час або невдовзі після світових воєн для погашення військових боргів (Seelkopf et al., 2010). Навіть у Німеччині, наприкінці XVIII ст. де окремі землі успішно протистояли спробам О. фон Бісмарка запровадити податок на доходи фізичних осіб на національному рівні, Перша світова війна сприяла його впровадженню, а також стягуванню загальних податків з продажу. При цьому навіть після закінчення війни ці податки тривалий час не скасовувалися.

По-друге, пошук нових джерел доходів був зумовлений необхідністю реалізації цілої низки соціальних програм, що безпосередньо стосувалися військових (лікування та реабілітація поранених солдат, виплата допомоги їх сім'ям тощо) або цивільного населення (страхування на випадок безробіття, сімейні виплати та інші схеми соціального забезпечення, які були за-

проваджені для задоволення величезних соціальних потреб, породжених руйнівними наслідками воєнних дій).

Крім того, не всі податки мають однаковий вплив на суспільні відносини, оскільки деякі з них мають більший перерозподільчий ефект, ніж інші. Запровадження різноманітних прогресивних податків сприяло посиленню відчуттю соціальної справедливості. Дві світові війни відрізнялися масштабами мобілізації, у результаті чого армії поповнювалися чоловіками молодого віку з низьким рівнем доходу. В той час як у більш заможних верств населення були можливості уникнути призову на службу. У результаті масовий призов молоді під час Першої та Другої світових воєн призвів до висунення політичних вимог щодо компенсаційного «призову багатства», який поклав початок більш прогресивному оподаткуванню (Scheve and Stasavage, 2012; Scheve and Stasavage, 2016). Хоча згодом після закінчення війни податковий тягар зменшився, податкові ставки, запроваджені у воєнний час, так і не повернулися до довоєнного рівня (Scheve and Stasavage, 2010).

Війна має значний вплив на централізацію державного управління. Так низка досліджень доводить, що війна значно поглибила проникнення держави в суспільство. Йдеться насамперед про процес встановлення і посилення контролю держави стосовно інших суспільних акторів (Briggs, 1961; Obinger et al., 2018; Obinger and Petersen 2017).

Очевидним наслідком воєн стало домінування централізації в державному управлінні, оскільки першочерговим завданням органів державної влади стали забезпечення нагальних потреб армії в зброї, техніці та людях. Уряди були змушені організовувати забезпечення армії, покращувати транспортну інфраструктуру і керувати виробництвом у воєнний час. Таким чином, масові війни створюють стимули для збільшення адміністративного потенціалу (Tilly, 1990, С. 75). Ця спроможність своєю чергою полегшувала адміністрування податків і дозволяла запроваджувати прогресивну шкалу.

Масштабні мобілізації і демобілізації громадян в ході воєн протягом ХХ ст. вимагали координації та попереднього планування, зростання кількості жертв війни (як серед військових, так і серед цивільних) потребувала більшого соціального захисту, а зумовлене війною переривання усталених торговельних і фінансових зв'язків та масове вилучення економічних і трудових ресурсів на військові потреби спричинило дефіцит товарів, послуг та працівників. Як наслідок, ринкова економіка була жорстко зарегульована і отримала назву «воєнний соціалізм». Таке масове втручання держави в економічну та соціальні сфери, а також управління армією вимагало нарощування адміністративного потенціалу та бюрократичної спеціалізації. Крім того, місцеві органи влади та приватні благодійні організації були переобтяжені численними викликами та проблемами, породженими масштабною війною. Політичною відповіддю стала централізація державних повноважень. Навіть у федеративних країнах у період воєнного стану нові обов'язки у сфері соціальної політики були передані наверх центру.

Удосконалення системи соціального забезпечення різних верств населення у низці держав Заходу також стала результатом війни, оскільки у результаті розвитку військових технологій та поширення військової повинності кількість жертв війни в ХХ ст. досягла безпрецедентного рівня.

Одним з перших Р. Тітмус відзначав, що катастрофічні наслідки воєн, демобілізація військових та повоєнні політико-економічні кризи створили величезний попит на соціальний захист, який держави могли задовольнити шляхом створення соціальної держави (Titmuss, 1958). Усі воюючі країни повинні були забезпечити матеріальну підтримку ветеранам-інвалідам та утриманням загиблих військовослужбовців. Мільйони ветеранів також потребували медичної допомоги та підтримки для успішної реінтеграції в суспільство і на ринки праці. Це включало, принаймні на перехідний період, надання допомоги по безробіттю, забезпечення житлом, освітою та професійною підготовкою. Соціальні потреби були ще більшими в країнах, які постраждали від воєнних дій на своїй території, оскільки крім втрат серед військових були численні жертви серед мирного населення, що супроводжувалися масштабним руйнуванням інфраструктури. Руйнування виробничих об'єктів та інфраструктури, демобілізація військовослужбовців і звільнення у військово-промисловому комплексі призвели до високого рівня безробіття і бідності наприкінці війни.

При цьому надання соціальної допомоги певним групам мало важливі, але неоднозначні наслідки для розвитку соціальної держави. Хоча в деяких країнах щедрі пільги ветеранам перевищували або навіть витісняли соціальні виплати для цивільного населення (Mittelstadt, 2015; Shalev and Gal, 2018; Skocpol, 1992), однак ці пільги були провісниками соціальної держави в довгостроковій перспективі, оскільки ці схеми ґрунтувалися на принципово нових закладах надання пільг або включали в себе нову політику, яка згодом поширилася на соціальне забезпечення цивільного населення.

Найбільш очевидним і прямим впливом війни на соціальну політику стало створення низки схем соціального захисту для різних категорій населення. Британська історіографія свідчить про значні зміни в законодавстві про соціальну політику зумовлені війною. Насамперед це стосується англо-бурських війн (Dwork, 1987), Першої світової війни (Edgerton, 2018) і, особливо, Другої світової війни (Titmuss, 1958: 81-84). Австралія запровадила кілька нових соціальних програм під час Другої світової війни (De Maria, 1989; Lloyd and Battin, 2018), тоді як Японія під час Тихоокеанської війни запровадила не лише пенсії за віком, а й суттєво розширила медичне страхування (Kasza, 2002). Також вважається, що Перша світова війна стала ключовим каталізатором для створення соціальної держави у Веймарській республіці. Інші воюючі країни Першої світової війни, такі як Італія (Ferrera, 2018) та Великобританія (Gilbert, 1970), запровадили або розширили страхування на випадок безробіття невдовзі після перемир'я.

Порівняльні дослідження також вказують на збіг між війною та часом прийняття законодавства про соціальне забезпечення. Вивчаючи інновації в соціальній політиці у 18 країнах, Е. Ебботт і С. ДеВіні виявили, що законодавство про соціальне забезпечення, пов'язане з медичним страхуванням, пенсіями, компенсаціями робітникам і страхуванням на випадок безробіття, масово приймалося під час і відразу після Першої світової війни, тоді як різноманітні виплати сім'ям чітко пов'язані з Другою світовою війною (Abbott and DeViney, 1992).

П. Емменеггер також вказує на тісний зв'язок між законодавством про захист зайнятості та війною в кількох європейських країнах (Emmenegger, 2014). Хоча автори одного з останніх досліджень стверджують, що законодавство про соціальне забезпечення переважно ухвалювалося одразу після війни, а не під час війни (Obinger and Schmitt, 2020). Порівняння 16 західних країн з різним військовим досвідом у період між 1880 і 1955 роками не лише показує, що війна, безумовно, має значення для ухвалення програм соціального забезпечення, але й переважає багато інших чинників, на які зазвичай звертають увагу в порівняльних дослідженнях соціальних держав. Ліві уряди набагато частіше запроваджували та розширювали програми соціального забезпечення, ніж їхні консервативні колеги.

Згідно з іншими дослідженнями не так війна, як її інтенсивність війни (наприклад, тривалість, ведення бойових дій на своїй території, кількість жертв війни тощо) стимулювала реформування системи соціального забезпечення та охорони здоров'я (Obinger and Schmitt 2020).

Ключовими подіями для закладення основ майбутньої соціальної держави було створення міністерств соціального забезпечення та законодавче забезпечення соціального захисту (Petersen et al., 2021). Одними з перших цим шляхом пішли Бельгія, Канада, Нова Зеландія і Франція, де активно почалося створення нових урядових структур, відповідальних за соціальну сферу. Ця тенденція отримала додатковий імпульс після створення в 1919 році Міжнародної організації праці (МОП), яку теж можна вважати продуктом Першої світової війни.

Загалом обидві світові війни широко розглядаються як вирішальні переломні моменти в історії соціальної держави. П. Флора і Дж. Альбер розрізняють три окремі фази розвитку соціальної держави в західному світі, які відокремлені одна від одної двома світовими війнами (Flora and Alber, 1981).

Також можна відзначити поступову еволюцію розширення соціального захисту і на ветеранів-іноземців, характерну для ХХІ ст. Так у Франції парламент заморозив пенсії військовим ветеранам з колишніх колоній у 1959 році. Проте суди у 2001 і 2010 роках визнали цю практику такою, що суперечить антидискримінаційному законодавству. У результаті у 2011 році парламент ухвалив закон про розморожування пенсій ветеранів колоніальних військ. Ветера-

нам, які не є громадянами Франції, або їхнім бенефіціарам була надана можливість протягом 4 років подати заяву про перегляд їхніх пенсій. У 2015 році було усунуто решта дискримінаційних положень і прямо передбачено підвищення пенсій для низки груп, які раніше були виключені з цього процесу.

В Ізраїлі законодавство про пільги для ветеранів не робить чіткої різниці між громадянами Ізраїлю та іноземцями, які добровільно вступили на службу в Армію оборони Ізраїлю (ЦАХАЛ). Отримання ветеранських пільг, у тому числі тих, що виплачуються сім'ям загиблих солдатів і солдатів, які отримали поранення при виконанні службових обов'язків, як правило, залежить від критеріїв прийнятності, які не включають місце проживання або громадянство. Наразі в ЦАХАЛ діють спеціальні програми для іноземних добровольців, які користуються особливими пільгами під час проходження військової служби, а після її завершення мають право на низку пільг, покликаних полегшити їхню інтеграцію в суспільство Ізраїлю.

Російсько-українська війна, що триває з 2014 року, теж стимулювала посилення соціальної держави в Україні. Зокрема вона призвела до масштабного перегляду вітчизняного законодавства про соціальне забезпечення і зростання ролі держави практично у всіх сферах суспільного життя. Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» (1991) був прийнятий ще у 1991 році і періодично до нього вносилися зміни, однак найбільша кількість поправок – по 10 – була внесена після початку російсько-української війни в 2014 і 2015 році. Початок повномасштабного вторгнення зумовив внесення 9 змін в 2022 році. Своєрідним спадком радянської епохи можна вважати Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» (1993), до якого найбільше змін було внесено у 2015 році (7) та в 2016 (6), а також у 2022 і 2023 році (по 5).

Анексія Криму та тимчасова окупація окремих районів Донецької та Луганської областей змусила в короткі строки запровадити законодавчу основу для захисту прав нової категорії – внутрішньо переміщених осіб (Про забезпечення прав, 2014), яке було значно удосконалене після повномасштабного вторгнення у 2022 році.

Отже, війна, що супроводжується численними людськими жертвами й трагедіями, руйнуванням економіки та інфраструктури країни, посилює запит громадян на захист і допомогу з боку держави. Це створює сприятливі умови для появи та зміцнення ролі соціальної держави, що супроводжується підвищенням податків та централізацією державного управління. Унікальність нинішньої повномасштабної континентальної війни на території України полягає у значній фінансовій підтримці держави та її соціальних програм насамперед боку країн Заходу, Євросоюзу та міжнародних організацій (Міжнародного валютного фонду, Світового банку тощо). Це, з одного боку, дозволяє розширити і покращити соціальний захист громадян, а з іншого – узалежнює державу від зовнішньої допомоги, актуалізує проблему пошуку внутрішніх джерел фінансування соціальних програм. Відповідно, Україна буде змушена шукати власну модель соціальної держави, що найкраще відповідатиме умовам ведення війни XXI ст. і повоєнної відбудови у контексті євроінтеграції.

Література

- Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб; Закон України від 20 жовтня 2014 року № 1706-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>
- Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей; Закон України № 2011-XII від 20.12.1991. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text>
- Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту; Закон України від 22 жовтня 1993 року № 3551-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text>
- Чалюк Ю.О. «Warstate» і «welfare state»: конфлікт чи синергія воєнної стратегії та соціальної безпеки України. *Сталий розвиток економіки*. 2024. №1. С. 309–320.
- Abbott A., DeViney S. The Welfare State as Transnational Event: Evidence from Sequences of Policy Adoption. *Social Science History*. 1992. Vol. 16. №2. P. 245–274.
- Ames E., Rapp R. T. The Birth and Death of Taxes: A Hypothesis. *The Journal of Economic History*. 1977. Vol. 37. №1. P. 161–178.
- Balcells L. The consequences of victimization on political identities: Evidence from Spain. *Politics & Society*. 2012. Vol. 40. №3. P. 311–347.

- Berwick E., Christia, F. State capacity redux: Integrating classical and experimental contributions to an enduring debate. *Annual Review of Political Science*. 2018. Vol. 21. №1. P. 71–91.
- Briggs A. The welfare state in historical perspective. *European Journal of Sociology*. 1961. Vol. 2. №2. P. 221–258.
- Broadberry S., Harrison M. *The Economics of World War I. Economics of the Two World Wars*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009.
- Can war foster cooperation? / Bauer M. et al. *Journal of Economic Perspectives*. 2016. Vol. 30. №3. P. 249–274.
- De Maria W. Combat and Concern: The Warfare-Welfare Nexus. *War and Society*. 1989. Vol. 7. №1. P. 71–86.
- Dörr N. «As far as Numbers are Concerned, We are Beaten». Finis Galliae and the Nexus between Fears of Depopulation, Welfare Reform, and the Military in France During the Third Republic, 1870–1940. *Historical Social Research*. 2020. Vol. 45. №2. P. 68–113.
- Dörr N., Grawe L., Obinger H. The Military Origins of Labor Protection Legislation in Imperial Germany. *Historical Social Research*. 2020. Vol. 45. №2. P. 27–67.
- Dryzek J., Goodin R. E. Risk-Sharing and social justice: The motivational foundations of the post-war Welfare state. *British Journal of Political Science*. 1986. Vol. 16. №1. P. 1–34.
- Dwork D. *War is Good for Babies and Other Young Children: A History of the Infant and Child Welfare Movement in England, 1898–1918*. London: Tavistock, 1987.
- Edgerton D. War and the Development of the British Welfare State. *Warfare and Welfare: Military Conflict and Welfare State Development in Western Countries* / Obinger H., Petersen K., Starke P. Oxford: Oxford University Press, 2018. P. 200–229.
- Education and Military Rivalry / Aghion, P., Jaravel, X., Persson, T., Rouzet D. *Journal of the European Economic Association*. 2019. Vol. 17. №2. P. 376–412.
- Emmenegger P. *The Power to Dismiss: Trade Unions and Job Security in Western Europe*. Oxford: Oxford University Press, 2014.
- Feldman N., Slemrod, J. War and Taxation: When Does patriotism overcome the free-rider impulse? *The New Fiscal Sociology: Taxation in Comparative and Historical Perspective* / Martin I., Mehrotra A., Prasad M. Cambridge: Cambridge University Press, 2009. P. 138–154.
- Ferrera M. Italy: Wars, Political Extremism, and the Constraints to Welfare Reform. *Warfare and Welfare: Military Conflict and Welfare State Development in Western Countries* / Obinger H., Petersen K., Starke P. Oxford: Oxford University Press, 2018. P. 138–154.
- Flora P., Alber J. Modernization, Democratization and the Development of Welfare States in Western Europe. *The Development of Welfare States in Europe and America* / Flora P., Heidenheimer A.J. New Brunswick, NJ: Transaction Books, 1981. P. 37–80.
- Gilbert B.B. *British Social Policy 1914–1939*. London: Batsford, 1970.
- Glaurdić J., Vuković V. Post-War voters as fiscal liberals: Local elections, spending, and War trauma in contemporary Croatia. *East European Politics*. 2018. Vol. 34. №2. P. 173–193.
- Grosjean P. Conflict and social and Political preferences: Evidence from World War II and civil Conflict in 35 European countries. *Comparative Economic Studies*. 2014. Vol. 56. №3. P. 424–451.
- Hadzic D. Policy preferences in a post-War environment. *Research & Politics*. 2018. Vol. 5. №2. P. 1–6.
- Iversen T., Soskice D. Electoral Institutions and the Politics of Coalitions: Why Some Democracies Redistribute More Than Others. *American Political Science Review*. Vol. 100. №2. P. 165–181.
- Johnstone, P., McLeish, C. World wars and sociotechnical change in energy, food, and transport: A deep transitions perspective. *Technological Forecasting and Social Change*. 2022. Vol. 174. URL: <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2021.121206>
- Kasza G. J. War and Comparative Politics. *Comparative Politics*. 1996. Vol. 28. P. 355–373.
- Kasza G.J. War and Welfare Policy in Japan. *Journal of Asian Studies*. 2002. Vol. 61. №2. P. 417–435.
- Klausen J. *War and Welfare: Europe and the United States, 1945 to the Present*. Houndmills, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 1998.
- Lloyd C., Battin, T. Reinforcements for the Wage-Earners' Welfare State? The Effects of the Two World Wars on Australia's Model of Welfare. *Warfare and Welfare: Military Conflict and Welfare State Development in Western Countries* / Obinger H., Petersen K., Starke P. Oxford: Oxford University Press, 2018. P. 230–259.
- Manow P. Electoral Rules, Class Coalitions and Welfare State Regimes, or How to Explain Esping-Andersen with Stein Rokkan. *Socio-Economic Review*. 2009. Vol. 7. P. 101–121.
- Mehrotra A. The price of conflict: War, taxes, and the Politics of fiscal citizenship. *Michigan Law Review*. 2010. Vol. 108. №6. P. 1053–1078.
- Mittelstadt J. *The Rise of the Military Welfare State*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2015.
- Obinger H., Petersen K. Mass Warfare and the Welfare State: Causal mechanisms and effects. *British Journal of Political Science*. 2017. Vol. 47. №1. P. 203–227.

- Obinger H., Petersen K., Starke P. *Warfare and Welfare. Military Conflict and Welfare State Development in Western Countries*. Oxford: Oxford University Press, 2018.
- Obinger H., Schmitt C. The Impact of the Second World War on Postwar Social Spending. *European Journal of Political Research*. 2018. Vol. 57. №2. P. 496–517.
- Obinger H., Schmitt C. War and Welfare Legislation in Western Countries. *Journal of European Social Policy*. 2020. Vol. 30. №3. P. 261–274.
- Petersen K., Schmitt C., Obinger H. World Wars and the Establishment of Welfare Ministries. *Social Science History*. 2023. Vol. 47. №4. P. 543–564.
- Porter B. D. *War and the Rise of the State*. New York: Free Press, 1994.
- Rehm P. *Risk Inequality and Welfare States. Social Policy Preferences, Development, and Dynamics*. Cambridge: Cambridge University Press, 2016.
- Scheve K., Stasavage D. Democracy, War, and Wealth: Lessons from Two Centuries of Inheritance Taxation. *American Political Science Review*. 2012. Vol. 106. №1. P. 81–102.
- Scheve K., Stasavage D. *Taxing the Rich: A History of Fiscal Fairness in the United States and Europe*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 2016.
- Scheve K., Stasavage D. The Conscription of Wealth: Mass Warfare and the Demand for Progressive Taxation. *International Organization*. 2010. Vol. 64. №4. P. 529–561.
- Shalev M., Gal J. Bullets and Benefits in the Israeli Welfare State. *Warfare and Welfare: Military Conflict and Welfare State Development in Western Countries / Obinger H., Petersen K., Starke P.* Oxford: Oxford University Press, 2018. P. 393–425.
- Skocpol T. *Protecting Soldiers and Mothers. The Political Origins of Social Policy in the United States*. Cambridge: Harvard University Press, 1992.
- The rise of modern taxation: A new comprehensive dataset of tax introductions worldwide / Seelkopf L. et al. *The Review of International Organizations*. 2021. Vol. 16. P. 239–263.
- Tilly C. *Coercion, Capital, and European States. AD 990–1990*. Oxford: Blackwell Publishers, 1990.
- Tilly C. *The Formation of National States in Western Europe*. Princeton University Press, 1975.
- Titmuss R. M. *Essays on the Welfare State*. London: Unwin University Books, 1958. P. 75–87.
- Wimmer A. War. *Annual Review of Sociology*. 2014. Vol. 44. P. 173–197.

References

- Abbott, A., & DeViney, S. (1992) 'The Welfare State as Transnational Event: Evidence from Sequences of Policy Adoption', *Social Science History*, 16(2), 245–274.
- Aghion, P., Jaravel, X., Persson, T., & Rouzet, D. (2019) Education and Military Rivalry. *Journal of the European Economic Association*, 17(2), 376–412.
- Ames, E., & Rapp, R. T. (1977) The Birth and Death of Taxes: A Hypothesis. *The Journal of Economic History*, 37(1), 161–178.
- Balcells, L. (2012) The consequences of victimization on political identities: Evidence from Spain. *Politics & Society*, 40(3), 311–347.
- Bauer, M., Blattmann, C., Chytilova, J., Henrich, J., Miguel, E., & Mitts, E. (2016) Can war foster cooperation? *Journal of Economic Perspectives*, 30(3), 249–274.
- Berwick, E., Christia, F. (2018) State capacity redux: Integrating classical and experimental contributions to an enduring debate. *Annual Review of Political Science*, 21(1), 71–91.
- Briggs, A. (1961) The welfare state in historical perspective. *European Journal of Sociology*, 2(2), 221–258.
- Broadberry, S., & Harrison, M. (2009) *The Economics of World War I. Economics of the Two World Wars*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Chaliuk, Yu.O. (2024) «Warstate» i «welfare state»: konflikt chy synerhiia voiennoi stratehii ta sotsialnoi bezpeky Ukrainy. *Stalyi rozvytok ekonomiky*, 1, 309–320.
- De Maria, W. (1989) Combat and Concern: The Warfare-Welfare Nexus', *War and Society*, 7(1), 71–86.
- Dörr, N. (2020) «As far as Numbers are Concerned, We are Beaten». *Finis Galliae and the Nexus between Fears of Depopulation, Welfare Reform, and the Military in France During the Third Republic, 1870–1940. Historical Social Research*, 45(2), 68–113.
- Dörr, N., Grawe L., & Obinger H. (2020) The Military Origins of Labor Protection Legislation in Imperial Germany. *Historical Social Research*, 45(2), 27–67.
- Dryzek, J., Goodin, R. E. (1986) Risk-Sharing and social justice: The motivational foundations of the post-war Welfare state. *British Journal of Political Science*, 16(1), 1–34.

- Dwork, D. (1987) *War is Good for Babies and Other Young Children: A History of the Infant and Child Welfare Movement in England, 1898–1918*. London: Tavistock.
- Edgerton, D. (2018) 'War and the Development of the British Welfare State', in Obinger H., Petersen K., Starke P. (eds) *Warfare and Welfare: Military Conflict and Welfare State Development in Western Countries*, pp. 200–29. Oxford: Oxford University Press.
- Emmenegger, P. (2014) *The Power to Dismiss: Trade Unions and Job Security in Western Europe*. Oxford: Oxford University Press.
- Feldman, N., & Slemrod, J. (2009) War and Taxation: When Does patriotism overcome the free-rider impulse? In I. Martin, A. Mehrotra, & M. Prasad (Eds.), *The New Fiscal Sociology: Taxation in Comparative and Historical Perspective*, pp. 138–154. Cambridge University Press.
- Ferrera, M. (2018) 'Italy: Wars, Political Extremism, and the Constraints to Welfare Reform', in Obinger H., Petersen K., Starke P. (eds) *Warfare and Welfare: Military Conflict and Welfare State Development in Western Countries*, pp. 99–126. Oxford: Oxford University Press.
- Flora, P., & Alber, J. (1981) Modernization, Democratization and the Development of Welfare States in Western Europe, in Flora P., Heidenheimer A.J. (eds), *The Development of Welfare States in Europe and America*, pp. 37–80. New Brunswick, NJ: Transaction Books.
- Gilbert, B.B. (1970) *British Social Policy 1914–1939*. London: Batsford, 1970.
- Glaurdić, J., & Vuković, V. (2018) Post-War voters as fiscal liberals: Local elections, spending, and War trauma in contemporary Croatia. *East European Politics*, 34(2), 173–193.
- Grosjean, P. (2014). Conflict and social and Political preferences: Evidence from World War II and civil Conflict in 35 European countries. *Comparative Economic Studies*, 56(3), 424–451.
- Hadzic, D. (2018) Policy preferences in a post-War environment. *Research & Politics*, 5(2), 1–6.
- Iversen, T., & Soskice, D. (2006) Electoral Institutions and the Politics of Coalitions: Why Some Democracies Redistribute More Than Others. *American Political Science Review*, 100(2), 165–181.
- Johnstone, P., & McLeish, C. (2022) World wars and sociotechnical change in energy, food, and transport: A deep transitions perspective. *Technological Forecasting and Social Change*, 174. URL: <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2021.121206>
- Kasza, G. J. (1996). War and Comparative Politics. *Comparative Politics*, 28, 355–373.
- Kasza, G.J. (2002) War and Welfare Policy in Japan, *Journal of Asian Studies*, 61 (2), 417–435.
- Klausen, J. (1998) *War and Welfare: Europe and the United States, 1945 to the Present*. Houndmills, Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Lloyd, C., & Battin, T. (2018) 'Reinforcements for the Wage-Earners' Welfare State? The Effects of the Two World Wars on Australia's Model of Welfare', in Obinger H., Petersen K., Starke P. (eds) *Warfare and Welfare: Military Conflict and Welfare State Development in Western Countries*, pp. 230–59. Oxford University Press.
- Manow, P. (2009) Electoral Rules, Class Coalitions and Welfare State Regimes, or How to Explain Esping-Andersen with Stein Rokkan. *Socio-Economic Review*, 7, 101–121.
- Mehrotra, A. (2010) The price of conflict: War, taxes, and the Politics of fiscal citizenship. *Michigan Law Review*, 108(6), 1053–1078.
- Mittelstadt, J. (2015) *The Rise of the Military Welfare State*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Obinger, H., & Petersen, K. (2017) Mass Warfare and the Welfare State: Causal mechanisms and effects. *British Journal of Political Science*, 47(1), 203–227.
- Obinger, H., & Schmitt, C. (2018) The Impact of the Second World War on Postwar Social Spending. *European Journal of Political Research*, 57(2), 496–517.
- Obinger, H., & Schmitt, C. (2020) War and Welfare Legislation in Western Countries. *Journal of European Social Policy*, 30(3), 261–274.
- Obinger, H., Petersen, K., & Starke, P. (2018) *Warfare and Welfare. Military Conflict and Welfare State Development in Western Countries*. Oxford: Oxford University Press.
- Petersen, K., Schmitt C., & Obinger, H. (2023) World Wars and the Establishment of Welfare Ministries. *Social Science History*, 47(4), 543–564.
- Porter, B. D. (1994) *War and the Rise of the State*. New York: Free Press.
- Pro sotsialnyi i pravovyi zakhyst viiskovosluzhbovtziv ta chleniv yikh simeii; Zakon Ukrainy № 2011-XII vid 20.12.1991. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text>
- Pro status veteraniv viiny, harantii yikh sotsialnoho zakhystu; Zakon Ukrainy vid 22 zhovtnia 1993 roku № 3551-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text>
- Pro zabezpechennia prav i svobod vnutrishno peremishchenykh osib; Zakon Ukrainy vid 20 zhovtnia 2014 roku № 1706-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>

- Rehm, P. (2016) *Risk Inequality and Welfare States. Social Policy Preferences, Development, and Dynamics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Scheve, K., & Stasavage, D. (2010) The Constriction of Wealth: Mass Warfare and the Demand for Progressive Taxation. *International Organization*, 64(4), 529–61.
- Scheve, K., & Stasavage, D. (2012) Democracy, War, and Wealth: Lessons from Two Centuries of Inheritance Taxation. *American Political Science Review*, 106(1), 81–102.
- Scheve, K., & Stasavage, D. (2016) *Taxing the Rich: A History of Fiscal Fairness in the United States and Europe*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Seelkopf, L., Bubek, M., Eihmanis, E. et al. (2021) The rise of modern taxation: A new comprehensive dataset of tax introductions worldwide. *The Review of International Organizations*, 16, 239–263.
- Shalev, M., & Gal, J. (2018) Bullets and Benefits in the Israeli Welfare State, in Obinger H., Petersen K., Starke P. (eds) *Warfare and Welfare: Military Conflict and Welfare State Development in Western Countries*, pp. 393–425. Oxford: Oxford University Press.
- Skocpol, T. (1992) *Protecting Soldiers and Mothers. The Political Origins of Social Policy in the United States*. Cambridge: Harvard University Press.
- Tilly, C. (1975) *The Formation of National States in Western Europe*. Princeton University Press.
- Tilly, C. (1990) *Coercion, Capital, and European States. AD 990–1990*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Titmuss, R. M. (1958) War and Social Policy. In *Essays on the Welfare State*, ed. Richard M. Titmuss, 75–87. London: Unwin University Books.
- Wimmer, A. (2014). War. *Annual Review of Sociology*, 44, 173–197.

Анотація

Стойко О. М. Вплив війни на становлення і розвиток соціальної держави. – Стаття.

У контексті впливу війни на становлення та розвиток соціальної держави виділено та проаналізовано три ключових тенденції: посилення фіскальної політики, централізація державного управління та удосконалення соціального забезпечення.

У фіскальній сфері війни призводять до запровадження нових податків та значного підвищення існуючих. Необхідність у додаткових доходах до державної казни зумовлена необхідністю значних витрат на ведення воєнних дій та зростанням попиту на соціальний захист та соціальну справедливість з боку громадян.

Війна зумовлює централізацію державного управління та поглиблює проникнення держави в суспільство, оскільки першочерговим завданням органів державної влади стає забезпечення нагальних потреб армії в матеріальних та людських ресурсах.

Удосконалення системи соціального забезпечення різних верств населення у низці держав Заходу також стало результатом війни, оскільки у результаті розвитку військових технологій та масштабних мобілізацій кількість жертв війни в ХХ ст. досягла безпрецедентного рівня.

При цьому надання соціальної допомоги певним групам мало важливі, але неоднозначні наслідки для розвитку соціальної держави. Хоча в деяких країнах щедрі пільги ветеранам перевищували або навіть витісняли соціальні виплати для цивільного населення, однак вони були провісниками соціальної держави в довгостроковій перспективі, оскільки ці схеми ґрунтувалися на принципово нових засадах надання пільг або включали в себе нову політику, яка згодом поширилася на соціальне забезпечення цивільного населення.

Найбільш очевидним і прямим впливом війни на соціальну політику стало створення низки схем соціального захисту для різних категорій населення. Ключовими подіями для закладення основ майбутньої соціальної держави було створення міністерств соціального забезпечення та законодавче забезпечення соціального захисту. Також має місце поступова еволюція розширення соціального захисту і на ветеранів-іноземців, характерну для ХХІ ст., зокрема в Ізраїлі та Франції.

Відзначено, що російсько-українська війна, а особливо повномасштабне вторгнення у лютому 2022 року, сприяли удосконаленню законодавства про соціальне забезпечення як військових, так і цивільного населення. Однак значна залежність від зовнішньої підтримки та перспектива євроінтеграції визначатимуть унікальність української моделі соціальної держави у повоєнний період.

Ключові слова: соціальна держава, війна, соціальний захист, соціальна політика, державне управління, ветерани.

Summary

Stoiko O. M. The impact of war on the formation and development of the welfare state. – Article.

In the context of the impact of war on the formation and development of the welfare state, three key trends are identified and analysed: strengthening of fiscal policy, centralisation of public administration and improvement of social security.

In the fiscal sphere, wars lead to the introduction of new taxes and a significant increase in existing ones. The need for additional revenues to the state treasury is driven by the high cost of warfare and the growing demand for social protection and social justice from citizens.

The war leads to centralisation of public administration and deepens the penetration of the state into society, as the first priority of public authorities is to meet the army's urgent needs for material and human resources.

Improvements in the social security system for various segments of the population in a number of Western countries also resulted from the war, as the development of military technologies and large-scale mobilisations led to an unprecedented number of war victims in the twentieth century.

However, the provision of social assistance to certain groups had important but ambiguous consequences for the development of the welfare state. Although in some countries generous benefits for veterans exceeded or even supplanted social benefits for the civilian population, they were precursors of the welfare state in the long term, because these schemes were based on fundamentally new principles of benefit provision or included new policies that later extended to the social security of the civilian population.

The most obvious and direct impact of the war on social policy was the creation of a number of social protection schemes for different categories of the population. The establishment of the ministries of social security and the legislative provision of social protection were key events in laying the foundations for the future welfare state. There has also been a gradual evolution of the extension of social protection to foreign veterans, which is typical for the 21st century, in particular in Israel and France.

It is noted that the Russian-Ukrainian war, and especially the full-scale invasion in February 2022, contributed to the improvement of social security legislation for both the military and the civilian population. However, the significant dependence on external support and the prospect of European integration will determine the uniqueness of the Ukrainian welfare state model in the post-war period.

Key words: welfare state, war, social protection, social policy, public administration, veterans.